

Nr 689

Av herrar **Wahlund** och **Fälldin**, om upprättande av ett kulturpolitiskt handlingsprogram.

(Lika lydande med motion nr 564 i Första kammaren)

De senaste åren har medfört en genomgripande förändring på en rad samhällsområden. Med undantag för grundskolan har dock ganska litet gjorts inom kultursektorn, och det som har gjorts har inte alls räckt till för att i stort förbättra kulturlivets och kulturskaparnas otillfredsställande situation.

Det är uppenbart att det i denna fråga snart måste bli en förändring och att samhället i framtiden måste ikläda sig ett mycket större moraliskt och ekonomiskt ansvar för den kulturella sektorn än vad fallet är i dag. Det är väsentligt att det i den nydaning som förestår kommer till stånd mer samordnade, målmedvetna och långsiktigt planerade åtgärder än nu. Även om det under det gångna året inträtt en viss förbättring i och med att någon fråga överförts till ecklesiastikdepartementet och att det inom detta skapats en särskild instans för administrationen av vissa kulturfrågor, kännetecknas fortfarande det statliga handlandet inom denna sektor av en påfallande splittring.

De riktlinjer som från regeringens sida lämnats vid 1961 års riksdag vad gäller den nu pågående upprustningen av kulturstödet kan enligt vår mening inte sägas utgöra tillräckligt underlag för ett mera ambitiöst kulturpolitiskt handlingsprogram. Vi betraktar det snarare som en i och för sig välkommen, men kortfattad och ofullständig tidtabell för det statliga stödets nominella uppräknings. En omsorgsfull analys av kulturlivets situation, av samhällets möjligheter och kulturpolitikens målsättning måste i fortsättningen läggas till grund för den samhälleliga planeringen, om ett rationellt handlande skall vara möjligt. I olika sammanhang, ofta från konservativt håll och i t. ex. allmänna beredningsutskottets utlåtande nr 4 vid 1962 års riksdag, har anförts att upprättandet av ett kulturpolitiskt handlingsprogram skulle kunna medföra risker för en dirigerad av kulturlivet. Detta kan förvisso sägas, men det hänger i så fall inte samman med programskapandet som sådant utan med den målsättning som uppställs för ett sådant program. Under vissa betingelser kan tvärtom avsaknaden av ett aktivt kulturpolitiskt handlingsprogram från samhällets sida befaras medföra större risker för en obehörig och icke önskvärd dirigerad av kulturlivet än om man har ett sådant. Enligt vår mening måste kulturlivet drivas av det konstnärliga skapandets egna inre krafter, men det är klart att sådana målsättningar måste starkt undergrävas, om de konstskapande grupperna i vårt

samhälle tvingas arbeta under sådana ekonomiska villkor att de för sin yrkesutövning tvingas in i beroendeställning till intressen som i sig inte är i första hand kulturfrämjande. Enligt vår mening föreligger de minsta riskerna för dirigering om de kulturskapande grupperna genom att en förhållandevis generös kulturpolitik från samhällets sida tillförsäkras en viss social och ekonomisk grundtrygghet. Detta gäller för övriga grupper i samhället och bör självfallet gälla även för de aktiva kulturskaparna.

Som målsättning för ett kulturpolitiskt handlingsprogram måste emellertid gälla att man skapar garantier för ett fritt konstnärligt skapande. Bl. a. bör detta ske genom en viss decentralisering inom den centrala administrationen för de kulturfrämjande åtgärderna samt genom en liknande decentralisering vad gäller dess geografiska fördelning.

Enligt vår uppfattning kvarstår alltså kraven på att man från samhällets sida upprättar ett aktivt kulturpolitiskt handlingsprogram, förslagsvis genom en parlamentariskt sammansatt utredning. Från tidigare utredningar på kulturlivets olika områden finns åtskilliga ännu ej realiserade förslag. Det bör bli utredningens uppgift att samordna och sammanställa dessa förslag samt i övrigt föreslå de åtgärder som kan anses nödvändiga. Som allmänna riktlinjer för omfattning och innehåll i ett sådant program vill vi för vår del anföra följande:

Vi anser, som tidigare inledningsvis påpekats, att det föreligger en diskrepans mellan den materiella utveckling som vårt land genomgått och den andliga. Landet har under de senaste årtiondena upplevt en högkonjunktur, som i längd och stabilitet är unik och som medfört utveckling av näringslivet och förbättring av välståndet. Den sociala strukturen har samtidigt utvecklats mot allt större social och ekonomisk jämlikhet. Välförbättringen har inneburit att ökade resurser kunnat ställas även till statens förfogande. Dessa har använts till utbyggnaden av ett socialt välfärdssystem, som är en god början på arbetet att genom samhälleliga insatser garantera medborgarna ekonomisk grundtrygghet och grundläggande sociala förutsättningar. Statsmakterna har i dessa materiella avseenden visat sig vara väl medvetna om sitt ansvar för medborgarna.

I kulturpolitiskt avseende har utvecklingen kännetecknats av förbättrad undervisning men av utgiftsrestriktivitet beträffande övriga områden av andlig odling. De begränsade förbättringar som genomförts under de senaste åren ändrar i stort ingenting i denna klara tendens. De för konstnärlig verksamhet och för andra kulturmanifestationer nödvändiga yttre betingelserna är icke tillfredsställande. Kulturarbetarna har därigenom fått en i förhållande till andra grupper i samhället klart försämrad situation. I ett stort antal fall är vederbörandes inkomster så obetydliga, att möjligheterna till aktivt konstutövande av ekonomiska skäl blivit starkt begränsade även för eliten av konstnärerna. Kulturtidskrifterna tvingas leva under det ständiga hotet av nedläggning. Den svenska kulturrepresentationen utomlands har i alltför hög grad saknat statligt stöd och statlig ledning. Radio- och TV-programmens kvalitet och målsättning har inte ägnats tillbörlig upp-

märksamhet. Vårt lands glesbygder har fått finna sig i att statligt kultur-stöd ej stått att få ens till de mest behjärtansvärda ändamål.

Den ekonomiska expansionen har alltså inte motsvarats av någon liknande utveckling på det andliga arbetets område. Till någon del beror detta väl på att stora reformer på andra områden stått i centrum och absorberat intresset och resurserna, till en del beror det dock på den länge kvarlevande orealistiska kulturoptimism som velat se ett avgörande positivt samband mellan människors ekonomiska standard och deras utbildningsintresse. Man har hoppats att befrielse från ekonomiska bekymmer och fysisk trötthet skulle medföra att stora grupper, som tidigare saknat kontakt med konst och idédebatt, självmant skulle söka estetisk stimulans. Man har litat på att i det framtida välfärdssamhället kulturen mer eller mindre automatiskt skulle få sitt, och man har mindre fäst sig vid missförhållandena i samtiden. Tyvärr har denna optimism dock visat sig vara betydligt överdriven.

En ny optimism, närd av förväntningarna inför grundskolans genombrott, har under senare år börjat växa fram. Den höjda bildningsnivån och den ökade omsorg som skall ägnas vår estetiska fostran kan måhända väntas ge upphov till ett kulturintresse, tillräckligt stort att bära upp ett kulturliv av helt annan bredd än tidigare. Då ungdomen ärver huvudparten av sina värderingar och sitt kulturella beteendemönster från föräldragenerationen, är detta ett arbete som måste sträcka sig över flera generationer. Staten måste därför åtminstone i nuläget och sannolikt under lång tid framöver påtaga sig ett långt större ansvar för kulturlivets förutsättningar. Det kan antagas att det även i framtiden, med ett breddat kulturintresse, kommer att finnas behov av statlig mecenatverksamhet. Det är för vissa kulturskapare nästan omöjligt att på traditionellt kommersiella vägar bereda tillfredsställande inkomster. Då äldre tiders mecenater försvunnit och samhället är medvetet om nödvändigheten av dessa kulturskapares insatser är det naturligt att staten träder in för att trygga deras möjligheter till fritt konstnärligt skapande.

Det bör således framstå som självklart att statsmakterna spelar en avgörande ekonomisk roll för kulturlivets främjande. Ökade insatser bör vidare eftersträvas från regionala samhälleliga instanser, t. ex. från kommuner och landsting. Den samhälleliga kulturpolitiken bör i första hand inriktas på kulturkonsumtionsbefrämjande åtgärder varigenom den enskilde själv beredes största möjliga konsumtionsval. Det direkta stödet till konstskaparna måste slutligen ges en villkorlös utformning och syfta till att ge möjligheter till ett fritt konstnärligt skapande.

Kulturlivets decentralisering

Statens stora betydelse för kulturlivet gör det nödvändigt att tillse att all makt icke samlas på ett fåtal personer, grupper och institutioner. Även om de ansvariga arbetar under de bästa föresatser finns risk för att dominans och maktkoncentration utbildas på detta känsliga område. Kulturpolitiken kan emellertid utformas så att dessa möjligheter starkt begränsas. De stöd-

fördelande instanserna bör byggas upp så att man når en funktionell decentralisering genom att flera grupper får arbeta parallellt, och jurymedlemmarna bör omsättas i relativt snabb takt.

Av stor betydelse är att man även geografiskt får till stånd en decentralisering av kulturlivet. För närvarande är emellertid Sveriges kulturliv i påfallande hög grad centraliserat till Stockholm. Koncentrationen är icke desto mindre för många områden nödvändig, såsom för de centrala kulturella institutionerna med elitfunktion, t. ex. Dramaten, Operan och kungl. biblioteket. Detta gäller även till viss del radions programverksamhet. Till en del är emellertid den här påtalade koncentrationen onödig och för kulturlivet som helhet ogynnsam. Områden där detta framträder tydligt är teatern, de skilda konstarterna i övrigt och kulturdebatten. Av anslagen ur lotterimedelsfonden går ca 70 procent till stockholmsteatrarna. Av KRO:s (Konstnärernas riksorganisation) 1 500 medlemmar bor 900 i Stockholm, av Författarföreningens 450 medlemmar är 270 bosatta i Stockholm.

Den regionalt förankrade kulturen motverkas som regel av en diffusionskultur, där konstnärlig aktivitet försiggår centralt och de färdiga produkterna passivt sprides ut i landet. Systemet innebär en passivering av landsortens potentiella kulturkrafter och skapar risker för en utarmning av det regionala och lokala kulturlivet. Grunden för en regional kulturell aktivitet och debatt saknas.

Den viktigaste anledningen till att majoriteten av Sveriges kulturarbetare är verksamma i Stockholm är att dit samlats större delen av kategoriens arbetsmöjligheter. Ett ökat statligt stöd som medför bättre inkomstmöjligheter för konstnärer över hela landet bör därför bl. a. få till följd att landsorten i ökad omfattning kan behålla sina konstnärer och på så vis tillföras ett rikare kulturliv. Man bör därför sträva efter att ersätta diffusionskulturen med ett kulturliv, byggt på ömsesidigt utbyte mellan starka centrala kulturella institutioner och en levande regional kultur. Regionala och lokala kulturen centra i länshuvudstäder, mindre orter och kyrkor bör skapas.

Om radions resurser förstärkes, är det dubbelt viktigt att det regionala kulturlivet får möjlighet till ökad aktivitet, så att en balans skapas mellan centralt och lokalt.

Frågan om lokala kulturråd, t. ex. på länsplanet, bör ingående prövas i syfte att skapa lokala instanser för såväl den regionalt samordnade kulturpolitiken som för distributionen av det centralt ordnade kulturstödet.

Teater

Provinsteatern bör utbyggas till att omfatta fler områden än hittills. Riksteaterns turnéer är den naturliga verksamhetsformen för glesbygderna, men för större delen av landet har provinsteatern så stora fördelar att den motiverar de ökade kostnader den medför. En provinsteater har helt andra förutsättningar att bli en viktig bygdens angelägenhet än en turnéteaterföreställning och kan på helt annat sätt visa hur en teater fungerar. Man har större förutsättningar att skapa en teatertradition, samtidigt som personal,

knuten till teatern, kan ges pedagogiska uppgifter i skolorna. Dessutom ger en länsteater förutsättningar för en regional kulturdebatt och ett större kulturintresse över huvud taget.

Dramaten och Operan har en utomordentligt viktig elitfunktion, och en hög klass på dessa är en nödvändig förutsättning för hela landets kulturliv. Hög standard är här liksom annars inom kulturlivet intressebefrämjande, och nationalscenerna bör ges resurser att till sig knyta konstnärer av hög klass.

Bibliotek

Biblioteksväsendet fungerar tillfredsställande redan i sitt nuvarande skick, men ökat stöd är önskvärt inte minst mot bakgrunden av ett förutsatt vidgat bildningsintresse. På barn- och ungdomsboksidan överstiger efterfrågan redan tillgången, och resurserna måste därför ökas. Det är av stor vikt att vi tar till vara detta intresse och tillgodoser behovet av litteratur samtidigt som vi kanaliserar läshungern i sunda banor. Ett mer energiskt arbete på att få fram verk med större estetiskt värde än den nuvarande schablonartade ungdomslitteraturen är motiverat.

Beträffande vuxenlitteraturen bör bibliotek ges resurser för bokinköp som räcker för att kontinuerligt förnya och utöka bokbeståndet med de väsentligaste bland de skön- och facklitterära årsnyheterna. Låntagaren skall kunna låna även nyutkomna verk inom rimlig tid efter utgivningsdagen.

Staten bör verksamt bidra till att en fungerande biblioteksorganisation kommer till stånd i landets samtliga kommuner. Tillgång till bibliotek är en medborgerlig rättighet som bör tillkomma alla.

Strävandena att komplettera bokutlåningen med service även då det gäller musikrum och diskotek och för centralbibliotekens del även med filmotek bör kraftigt understödjas av samhället.

Folkbildningsarbetet

Folkbildningsarbetet kan i det framtida samhället förutsättas få en allt större betydelse. Förutsättningarna att reellt utnyttja den valfrihet morgondagens samhälle sannolikt kommer att erbjuda är enligt vår mening intimt förknippade med de enskilda medborgarnas intellektuella träning och beredskap. Inte minst för de nu vuxna generationerna bör folkbildningsorganisationerna och folkbildningsverksamheten i övrigt kunna erbjuda en god komplettering till en i många fall bristfällig grundutbildning. En förutsättning härför är emellertid, att folkbildningsarbetet ges tillräckliga resurser, inte minst för den omfattande experimentverksamhet som kan behövas för en fortlöpande anpassning till nya verksamhetsformer och förhållanden i övrigt.

Musik

Musikkulturen har svårt att hävda sig gentemot den kommersialiserade enklare musiken. Å andra sidan bör inga former av musik diskrimineras, utan vad som nedan säges om musik inkluderar även t. ex. folkmusik och jazz. Jazzen äger i sig ett betydande konstnärligt egenvärde och fungerar dessutom som introduktion till annan musik.

Möjligheten att höra god musik i original bör i lika mån tillkomma hela folket. Symfoniorkestrar med yrkesmusiker bör — inom ramen för rimliga kostnader — kunna upprättas på ytterligare någon eller några platser där befolkningsunderlag finns för att driva orkesterverksamhet utan stora underskott. Möjligheten att skapa en Norrlands symfoniorkester med placering t. ex. i Luleå bör prövas. Kammarmusikgrupper med yrkesmusiker bör kunna upprättas på några platser. Det nödvändiga befolkningsunderlaget och anspråken på speciella lokaler är ju för denna konstform betydligt mindre, samtidigt som man genom kammarmusikgrupperna på fullgott sätt kan förmedla kontakten med den stora musiken. Musikerna i dessa grupper skulle — liksom skådespelarna vid provinsteatrarna — även kunna få viktiga pedagogiska uppgifter inom skolan.

Bildande konst

Utställningsaktivitet är en mycket lämplig verksamhetsform för det regionala och lokala kulturlivet. Utställningarna bör omfatta verk både av provinsens konstnärer och andra samt verk ur samlingarna i de stora städernas museer.

Konstinköpen till statliga och kommunala byggnader bör främjas. Enprocentregeln bör snarast införas vid byggandet av offentliga byggnader. Nationalmuseum och Moderna museet är liksom Operan och Dramaten institutioner med en mycket viktig elitfunktion och bör få radikalt ökade anslag.

Länsmuseernas kapacitet för konstinköp bör även ökas. Det ökade stöd som kommer museerna till del blir även ett stöd åt den nutida konsten.

Kyrkornas konstskatter

Kyrkorna är av gammalt inte enbart tempel för religiös uppbyggelse utan har därjämte, i andra hand, haft en estetisk funktion som lokala kulturcentra i mera profan mening. De konstföremål som finns i kyrkorna bör i större omfattning än hittills göras tillgängliga för allmänheten. Kyrkorna bör även i större omfattning än hittills användas vid viss konsertverksamhet. De kammarmusikgrupper som omtalats ovan har här en möjlighet att finna lokaler.

En betydande del av den sakrala konst som förvaras i huvudstadens museer bör återställas, alternativt deponeras i ursprungskyrkorna. Detta gäller både utställda föremål och sådana som förvaras i museernas källarutrymmen.

Det rör sig här om bruksföremål i kulten vilkas rätta miljö är kyrkan, icke museet. Det är ofta fråga om mycket gamla föremål, som skapats för en bestämd kyrka men som av olika anledningar lämnat denna. Ute i kyrkorna skulle de spegla bygdens kulturtradition och på så vis få en mycket större betydelse än de har i ett museum utan organiskt samband med bygd och folk.

Direktstöd

Direktstödet i form av långtidsstipendier och punktstipendier är ett viktigt komplement till andra kulturbefrämjande åtgärder. För många konstarter är det mycket svårt att finna en form för kulturstödet på annat sätt än genom stipendier. Detta gäller t. ex. författarna. Här har man att välja mellan en utbyggnad av biblioteksersättningen eller ett stipendieringssystem som den mest angelägna reformen. Ett stipendiesystem erbjuder ett smidigt och billigt sätt att sätta in stödet där det behövs, samtidigt som det i högre grad än genom andra dispositioner kommer »författare av utomordentlig litterär förtjänst» till godo. Biblioteksersättningen bör naturligtvis behållas och gärna uppräknas, men dess ytterligare utbyggnad synes oss mindre angelägen än en reformering av stipendiesystemet.

Ett stipendieringssystem bör utan svårighet kunna omfatta många olika slags konstnärer. För författare och tonsättare bör det utgöra huvudstödformen, medan det blir en bistödfond för bildkonsten, där de ökade beställningarna och konstinköpen samt det förstärkta museistödet blir huvudstödformen. Konstnärer och kulturskapare ur alla kategorier bör kunna komma i fråga för erhållande av punktstipendier.

Vid alla stipendier bör man i första hand ta hänsyn till den konstnärliga insatsens kvalitet och i andra hand till behovet av stöd.

Det ofta anförda argumentet att kulturskaparna vid ett på detta sätt ökat statligt konstnärstöd skulle råka i ett beroendeförhållande till staten motsägs enligt vår mening av erfarenheterna från det under årtionden tillämpade systemet med statliga författarstipendier. Något krav på motprestation får, såsom redan framhållits, inte förknippas med statsstipendierna till kulturarbetarna.

Beträffande utformningen av ett väsentligt utbyggt stipendieringssystem bör man söka eftersträva en mot olika behov svarande kombination av större och mindre stipendier. Det är angeläget att åtminstone vissa av dessa kan utgå under en följd av år t. ex. för fullföljande av mera omfattande men i ekonomiskt avseende mindre lönsam konstnärlig produktion.

Stipendierna bör som tidigare nämnts fördelas av flera parallellt och av varandra oberoende arbetande stipendiekommittéer, vilkas medlemmar om-sättes relativt snabbt. Åtgärden får närmast ses som ett medel att motverka riskerna för maktkoncentration till en liten eller viss specialinriktad åsiktsriktning.

Ett ökat direktstöd bör byggas upp, så att man under en treårsperiod varje år instiftar 50 nya treåriga stipendier på förslagsvis 12 000 kronor.

Det fjärde året kommer man därvid att omsätta de 50 stipendier som in-
stiftades det första året.

Vid sidan av treårsstipendierna bör varje år utdelas 50 punktstipendier
på förslagsvis 5 000 kronor. Vid full utbyggnad skulle detta system med
150 treårsstipendier och 50 punktstipendier draga en årskostnad som endast
obetydligt överstiger 2 miljoner kronor.

Film

Vad tidigare anförts beträffande olika former av konstyttringar gäller i
betydande grad även filmen. Filmens växande betydelse som massmedium
kräver ökad uppmärksamhet från statsmakternas sida bl. a. för främjan-
de av produktionens inriktning på kvalitetsfilm. Filmindustrien kämpar
uppenbarligen med svårigheter, vilka motverkar bolagens inriktning av
produktionen på kvalitetsfilm. Ett direkt eller indirekt statsstöd till kvali-
tetsfilm framstår som en lämplig form för samhällets stimulerande åtgärder
på detta område. Detta stöd bör utformas så, att filmbolagen kan räkna
med rimliga chanser att få ambitiösa filmer belönade.

Ett annat medel är att bättre möjligheter till utbildning skapas för
till film- och TV-produktionen knutna konstnärer. Likaså bör filmen —
för skapandet av en mera kvalitetsmedveten konsumtionsefterfrågan — ges
vidgat utrymme i skolans konsthistoriska och estetiska undervisnings-
ämnen.

Ett problem av synnerligen akut karaktär är den äldre film av kultur-
historiskt intresse, som nu förstörs i några arkiv — både de filmhistoriska
samlingarna och de privata — därför att medel till omspelning på modern
film saknas.

Radio-TV

Sveriges Radio är ett statskontrollerat radiomonopol, och det är ytterst
statsmakterna som har ansvaret för radio- och TV-programmens kvalitet
och målsättning. Massmedias enorma genomslagskraft i alla folkgrupper
gör dem till mycket viktiga kulturpolitiska instrument. Radion är eller skul-
le kunna vara vårt främsta redskap för estetisk fostran och fördjupad folk-
bildning. Tyvärr måste sägas att målsättningen för radions och TV:s pro-
grampolitik ej rönt tillräcklig uppmärksamhet från statsmakternas sida.

Radio och TV behöver ökade ekonomiska resurser till sin programverk-
samhet samt förstärkta personella resurser.

Radio och TV är som media unika genom att de i lika grad kan komma
folket i skilda landsdelar till godo; det är ju annars regel att glesbygderna
missgynnas i fråga om möjlighet till kulturkonsumtion. För många män-
niskor är radion den enda kulturkontakten, och radio- och TV-programmen
måste därför kunna ge en fyllig och representativ bild av det kulturella
skeendet. Radion skall naturligtvis dessutom svara för god underhållning
och nyhetsförmedling. Det är därför angeläget att radio och TV ges de
resurser som krävs för att uppfylla dessa målsättningar.

Med stöd av vad ovan anförts hemställas,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om en parlamentariskt tillsatt utredning för upprättande av ett aktuellt kulturpolitiskt handlingsprogram, avseende samhällets centrala och regionala kulturstödjande åtgärder, i enlighet med vad i motionen anförts.

Stockholm den 26 januari 1963

S. G. W. Wahlund

Thorbjörn Fälldin